

1. Közművelődési adatgyűjtemény. Bp. 1973. 29 p. (Statistikai időszaki közlemények, 288.)
2. 1960-ban 4 iv terjedelemig, 1965-től 3 iv terjedelemig.
3. Könyvkiadás 1972. Bp. 1973. 52 p.
4. Vö, IFLA 1973. évi közgyűlésén elhangzott előadásokkal, különösen Maurice B. Line: Inclusion of materials in current national bibliographies; továbbá Helmut Röttsch: Zu den Problemen der Sammelgrundsätze einer Nationalbibliothek.
5. Példamutató lehet ebben a KLTE Könyvtára és az OMKDK közös összeállítású: Hazai prospektusok gyártmányokról, szolgáltatásokról. Jegyzék-index. Mezőgazdasági gépek. Bp. 1972. 97 p.

A szakemberek bibliográfiai igényeinek osztályozása és nyilvántartása

E. V. IENIS

A szerző Klaszszifikációja i ucset bibliograficeszkizh zaproszov szpecialisztov c. cikkét (Szovetszkaja Bibliografija 1973. 1. sz. 26-41. p.) ANGYAL Erzsébet tömörítette.

Az, hogy a szakembereket nem elégíti ki a könyvtárak tájékoztató-bibliográfiai tevékenysége, mindenekelőtt négy okkal magyarázható:

1. gyorsan nő és egyre bonyolultabb a szakemberek információigénye,
2. a szakemberek száma önmagában véve nő, de nő arányuk a többi olvasóhoz képest,
3. nő az egyes szakmák differenciálódása, ezzel kapcsolatban megsokszorozódik a különböző területek szakemberei között a kölcsönös megértés nehézsége,
4. egyre munkaigényesebb a keresés és a szükséges információk kiválasztása.

A könyvtári-bibliográfiai tájékoztatás eszközei még összességükben sem tükrözik kellő teljességgel a létező publikációkat. Jelentős az időeltolódás a megjelenés és a tájékoztatási eszközökbe való bekerülés között, így a friss anyagról nem megfelelő az informálás. Nyilvánvaló, hogy azt a gyökeres változást, mely a szakembereknek nyújtandó tájékoztató-bibliográfiai szolgáltatás javításához szükséges, csak jelentős beruházással lehet elérni. Ugyanakkor a tájékoztató szolgálat fejlesztésével kapcsolatban kétséges a tájékoztató-bibliog-

ráfiai munka javítására fordítandó hatalmas költségek célszerűsége, főleg az általános nagykönyvtárakban. A tájékoztató szolgálat néhány képviselője egyenesen azt hangoztatja, hogy a szakemberek tájékoztató-bibliográfiai ellátását nem lehet a könyvtárakra bízni. Ezeket a kétségeket megcáfolják a szovjet kutatók könyvtári-bibliográfiai kutatásainak eredményei. Sok szakember fejezte ki, hogy érdekelt a könyvtárak tájékoztató tevékenységének aktivizálásában, konkrét javaslatokat tettek annak megjavítására. A gyakorlat azt is megmutatja, hogy a tudományos könyvtárak munkájának hatékonysága jelentős mértékben függ az illető könyvtárak tájékoztató-bibliográfiai szolgálatának fejlettségi fokától. Rössz katalógusok és kartotékok esetében sok olyan kiadvány, mely számot tarthat a szakemberek érdeklődésére, számukra ismeretlen marad. A tájékoztató-bibliográfiai munka szervezetének kérdései mégis igen kis teret kapnak a szakajtóban. A szakemberek bibliográfiai kérdései, felvételük, csoportosításuk és nyilvántartásuk módja igen jelentős kérdések abból a szempontból, hogy az olvasók e kategóriájának tájékoztató-bibliográfiai kiszolgálásához helyes rendszert tudjunk felállítani.

A tudományok különböző területein működő szakemberek bibliográfiai kérdéseiben felfedezhető néhány közös speciális jellegzetesség. A szakemberek bibliográfiai tájékoztatása igen felelősségteljes munka, hiszen ha a szakember nem találja meg néhány korábban elvégzett kísérlet és kidolgozás leírását, ez a költséges munka megismétlését és az új haladó módszerek, felszerelések megszületésének lassítását vonhatja maga után.

A szakemberek segítségére irányuló tájékoztató-bibliográfiai munka elengedhetetlen feltétele az állandó kontroll a tájékoztató-bibliográfiai apparátus összetételét és a feladott kérdéseknek való megfelelést illetően, ugyanigy a szakemberek által feladott bibliográfiai kérdések állandó tanulmányozása, a kérdésekre adott válaszok részletes nyilvántartása és elemzése. A kérdések átgondoltan megszervezett nyilvántartása és elemzése nélkül lehetetlen kellő pontossággal egyes típusainak arányát kifejezni, meghatározni a tájékoztató-bibliográfiai apparátus és a konkrét források választ adó részét.

Sajnos mindezeideig a könyvtárakban nincs kellően megszervezve a szakemberek bibliográfiai kérdéseinek nyilvántartása, ritkán elemzik a kérdések teljesítésének minőségét. A különböző könyvtárak jelentéseinek adatai nem adnak világos képet a tájékoztató-bibliográfiai munka volumenéről általában, sem külön a szakembereknek nyújtott segítségről. Bizonyos könyvtárakban folyó bibliográfiai tájékoztatás statisztikai adatai néhány ponton olyan számbeli ingadozást mutatnak, amely ingadozás csak a kérdések nyilvántartásának módszerében fellelhető különbségekkel magyarázható. Pl. Gruzia Nemzeti könyvtára 1970-ben 334. 536 bibliográfiai kérdést válaszolt meg, ugyanakkor, amikor Moldova és Ukrajna nemzeti könyvtárai mindössze 5231, ill. 9724-et, vagyis csaknem 64-szer, ill. 34,4-szer kevesebbet.

Az azonos típusu könyvtárak tájékoztató munkájára vonatkozó adatokban levő nagy ingadozások azt bizonyítják, hogy a jelentések alapján lehetetlen megbízható képet kapni az ott folyó tájékoztató munkáról. A dolog magyarázata nyilván abban van, hogy egyes könyvtárak nem vezetnek a bibliográfiai kérdések minden típusáról nyilvántartást, mások kimutatnak minden típust, néhány könyvtárban pedig idesorolják a tulajdonképpen nem bibliográfiai, néha egészen egyszerű kérdéseket is. Az esetek többségében az sem megállapítható a jelentések alapján, hogy a kapott bibliográfiai kérdések hányadrészét tették fel szakemberek, milyen a kérdések típus-szerinti megoszlása stb. Még ha vezet is

a könyvtárak egy része kimutatást a kérdések típusairól, ez a szükséges egyöntetőség híján történik. Az írásban benyújtott kérdésekre vonatkozó adatok sem sokat árulnak el a tájékoztató munka bonyolultságáról, ha azok nincsenek kérdéstípusokra bontva, hiszen az írásbeli kérdések között is előfordulhatnak a leggyengébbek is. Gyakran egyszerűbb megválaszolni egy más városban lakó olvasó postán érkezett kérdését, mint a "saját" olvasót, aki más a neki szükséges anyagnak a könyvtár katalógusaiban, sőt akár kézikönyvekben, bibliográfiákban is, sikertelenül nézett utána.

A tájékoztató-bibliográfiai munka nyilvántartása megszervezésének gyengesége nemcsak abban az egyenetlenségben nyilvánul meg, amit annak méreteiről és tartalmáról kellően be nem szolgáltatott adatok okoznak. Nincsenek komolyan kidolgozva a tervezés kérdései sem. A bibliográfiai tájékoztatás mennyisége rendszerint csak általános mutatókban van megtervezve. Következésképp a legegyszerűbb és legbiztosabb módszer a terv teljesítésére a munkaigényes, bonyolult kérdések elkerülése. Ilyen taktika mindenekelőtt a tudomány és termelés részéről jövő bibliográfiai igények teljesítését befolyásolja károsan.

Nincs megszervezve a könyvtárakban a nyilvántartása, de főképp az elemzése azoknak a bibliográfiai kérdéseknek, melyeket nem sikerült megválaszolni, pedig épp az ilyen kérdések gondos elemzésének van roppant fontos szerepe abban, hogy a tájékoztató-bibliográfiai apparátus hiányosságait kiküszöbölhessük, fontosak a szakemberek felkészítésében stb.

A tervezés, nyilvántartás és jelentések jelenlegi állapotában tehát lehetetlen kimutatni a legalapvetőbb összehasonlítható adatokat a könyvtárak tájékoztató munkájának mennyiségéről, meghatározni a bibliográfiai kérdések típusait stb.

A zürzavart a jelentésekben az okozza, hogy nem eléggé pontos magának a "bibliográfiai tájékoztatás" fogalmának meghatározása, következésképpen tehát a bibliográfiai kérdések osztályozása, ami a szakirodalomban is észrevehető. Elegendő például összehasonlítani a területi könyvtárak számára kibocsátott gyakorlati segédkönyveket a technikai könyvtárak módszertani segédkönyveivel, hogy látni lehessen a bibliográfiai kérdések osztályozásában meglévő különbségeket. Ezért mindenekelőtt szükséges pontosítani a bibliográfiai kérdés tartalmát és meghatározni típusait.

GOSZT 16448-70 "Bibliográfia. Elnevezések és meghatározások" (Moszkva, 1971.), így határozza meg a bibliográfiai tájékoztatást: információ azon nyomtatott művekről, melyek tartalmazzák a feleletet az olvasó konkrét kérdésére. Ez a formula teljesen jogosan kizárja a meghatározásból a könyvtár működésével, szolgáltatásaival, egyes egységeinek elhelyezésével kapcsolatos kérdésekre adott elemi válaszokat, melyeket pedig sok könyvtárban egyre gyakrabban bibliográfiai tájékoztatásként tartanak nyilván. Kevésbé pontos a meghatározás abból a szempontból, hogy a válasz az olvasó, különösen a szakember-olvasó konkrét bibliográfiai kérdésére egyetlen, vagy néhány műről, nyomtatott, vagy nem publikált anyagról, vagy bizonyos bibliográfiai vagy tájékoztató segédeszközök használatának módjáról stb. ad-e információt.

A nemzeti és területi könyvtárak számára ajánlott segédkönyvben bibliográfiai tájékoztatásnak nevezik "a bibliográfiai vagy könyvtári jellegű kérdésekre adott válasz"-t. Ez a bibliográfiai kérdés túl tág értelmezéséhez vezethet, melynek terjedését a módszertani anyagok egy sorában máris láthatjuk.

Ugy véljük, hogy a bibliográfiai tájékoztatás pontos jelentését a következő

formában lehet megadni: válasz olyan konkrét kérdésekre, melyek meghatározott publikációkra, a könyvtárban fellelhető nem publikált anyagokra, meghatározott témával kapcsolatos publikációkra, tényszerű információkra, köztük a bibliográfiai kutatás módszerére és különböző bibliográfiai és tájékoztató segédesszközök használatára vonatkoznak.

Egy sor mostanában megjelent segédkönyvben a bibliográfiai tájékoztatásnak négy típusát különböztetik meg: témaszerinti, faktográfiai, bibliográfiai adatokra vonatkozó és könyvtári, vagyis a kiadványnak a könyvtárban való meglétére vonatkozó. Ez az osztályozás alapján helyesnek tűnik, de néhány pontosítást és kiegészítést igényel. Nem tükrözi az igen elterjedt módszertani tájékoztatást. Az ilyen fajta tájékoztatást néha módszertani konzultációnak nevezik és a Lenin könyvtár ajánlásának értelmében a bibliográfiai tájékoztatásról szóló jelentésbe nem számítják bele.

A módszertani konzultáció elnevezés túl határozatlan jellegű. Ilyen konzultációnak lehet számítani elvileg bármilyen, az olvasónak nyújtott könyvtári-bibliográfiai segítséget, de a bibliográfus-szakember konzultációját is könyvtáros kollégájával. Az ilyen tág és határozatlan fogalmak éppen az olvasóknak nyújtott tájékoztató módszertani segítség terjedelmének és jellegének meghatározását zavarják. Ezen közben a módszertani jellegű olvasói kérdések aránya sok könyvtárban nő. Nemritkán ezek a kérdések kapcsolatban vannak az olvasók által könyvekhez, cikkekhez, disszertációkhoz készítenő irodalomjegyzékekkel. Különösen gyakran kapnak módszertani tanácsot kvalifikált szakemberek. Az ilyen kérdések statisztikájának elemzése szükséges a szakemberek könyvtári-bibliográfiai munkájának optimalizálása számára.

Aligha megalapozott ajánlás a tematikus tájékoztatáshoz sorolni azokat a konzultációkat, melyek során a kérdés irodalmának önálló felkutatásához megfelelő bibliográfiákat és kézikönyveket adják meg, különösen, ha az olvasót módszertani tanácsokkal is ellátják: hogyan lehet a megadott forrásokban fellelhető anyagot kiegészíteni, hogyan kell használni a segédapparátust stb.

Látható, hogy a nyilvántartásban azok a tematikus kérdések, melyek megválaszolása során az olvasó módszertani segítséget is kapott, mesterségesen megemelik a könyvtári munka mutatóiban a témaszerinti tájékoztatást.

Ugy véljük, nincs alapja annak, hogy követve a Lenin könyvtár ajánlását, kizárjuk a bibliográfiai tájékoztatás számadataiból az olvasóknak adott módszertani tájékoztatást a katalógusok használatát illetően. Minden tájékoztatást, mely kapcsolatban van a tájékoztató bibliográfiai apparátus használatának és a bibliográfiai munkának módszerével, célszerű összevonva módszertani tájékoztatásnak nevezni.

Továbbá szükséges pontosítani a könyvtári tájékoztatásnak azt az elég gyakran adott meghatározását, miszerint az tájékoztatás valamely kiadványnak a könyvtárban való meglétéről. Egy erre irányuló kérdésre az olvasói betűrendes katalógusból egyszerűen választ talál maga az olvasó is. Nem szerencsés a könyvtári tájékoztatásnak az a meghatározása sem, melyszerint az a bibliográfiai tájékoztatásnak egyik típusa. A "bibliográfiai" és "könyvtári" fogalmak különbsége odavezet, hogy az esetek egy sorában szembeállítja a könyvtári tájékoztatást a bibliográfiaival, túl szélesen és meghatározatlanul értelmezve annak tartalmát. Pontosabb lenne valamely kiadványnak a könyvtárban való meglétére vonatkozó kérdést "könyvtári címtájékoztatásnak" nevezni. Ez a fajta tájékoztatás megadja meghatározott mű leírását, lelőhelyét az illető, vagy más könyvtárban.

A fentebb mondottak alapján a bibliográfiai tájékoztatásnak öt fő típusát különböztetjük meg:

1. Témászerinti – az irodalom összegyűjtése meghatározott témához,
2. Módszertani – az irodalomkeresés mikéntjéről, könyvtári katalógusok és kartotékok, referálólapok, bibliográfiai és tájékoztató kiadványok használatáról, irodalomjegyzék összeállításának módjáról stb. ad felvilágosítást,
3. Faktográfiai – konkrét információk megkeresése nyomtatott forrásokban.
4. Meghatározott publikáció pontos bibliográfiai adatainak megadása.
5. Könyvtári címtájékoztatás – meghatározott kiadványnak az adott, vagy más könyvtárban való meglétéről tájékoztat.

A faktográfiai tájékoztatás néha nagyon közel lehet a téma-szerintihez, ha bizonyos információk összeállításához a vonatkozó irodalom egy részét át kell tanulmányozni, hogy a szükséges adatokat ki lehessen keresni. Mégis faktográfiai tájékoztatásról beszélünk ilyen esetben, ha az olvasó nem a használt irodalmat, hanem az illető információt kérte. Csak abban az esetben regisztrálhatjuk a faktográfiai kérdésre adott feleletet témászerinti bibliográfiai tájékoztatásnak, ha a bibliográfus az összegyűjtött anyagot nem tudja maga átnézni és az olvasónak a vonatkozó irodalom jegyzékét adja válaszképpen.

Hasonlóképpen lehet a módszertani kérdés is igen közeli a témászerintihez, ha az irodalomkeresés forrásait érinti. Célzerű témászerinti bibliográfiai tájékoztatásként nyilvántartani az adott téma irodalmának lelőhelyére, forrásaira vonatkozó tájékoztatást, de módszertaniként az irodalomkeresés és a források használatának módjával kapcsolatos konzultációkat.

A negyedik és ötödik típust könyvtári-bibliográfiai címtájékoztatás néven esetleg össze lehet vonni.

A technikai könyvtárak számára készült módszertani anyagokban javasolt osztályozás sem bizonyult jónak, amely szerint az olvasók kérdései három fő csoportba oszthatók: könyvtári, faktográfiai és bibliográfiai. Az utóbbihoz tartozik a tematikai és a pontos bibliográfiai adatokra vonatkozó kérdés. Ez a két kérdéstípus nemcsak hogy egymáshoz nem hasonló, de több bennük a közös a két másik elkülönítetten álló típussal (a bibliográfiai adatra vonatkozóban a könyvtárival, a tematikaiban a faktográfiaival). A módszertani jellegű kérdés pedig egyáltalán nincs megemlítve. Az ilyen kérdésosztályozásnak ellentmond az egyes típusok megválaszolásához használandó segédeszközökben és a válaszadáshoz szükséges munka menetében mutatkozó különbség illetve azonosság megoszlása.

Az elemzés számára kényelmesebb, ha az egyes kérdéseket és megválaszolások módját nem füzetben, hanem különálló űrlapokon vezetjük. A helyesen kitöltött űrlapok segítségével – melyek lehetővé teszik a tetszőleges besorolást – kényelmesen lehet tanulmányozni a kérdések sajátosságait, a velük kapcsolatos munka módszerét, a tájékoztató bibliográfiai apparátus egyes részei használatának hatékonyságát. A megadott forma különösen hasznos a nem teljesített – éppen ezért gondosabb elemzést igénylő – kérdések megvizsgálására.

Viszonylag könnyű megszervezni a nyilvántartás fent leírt módját a szakkönyvtárakban, melyek főként állandó, magasan képzett szakember-olvasóréteg kiszolgálását végzik. Nehezebb azonban az általános tudományos

nyakönyvtárakban, ahol az olvasók összetétele bonyolultabb, és ahol a kérdéseken különböző osztályok munkatársai dolgoznak, de itt is megvalósítható.

Lehet ellenvetés, hogy az olvasók nem szívesen töltik ki az űrlapokat, de az olvasók többsége, akik fontos kérdéssel fordulnak a bibliográfushoz, vállalják a kitöltés kötelezettségét.

Telefonon vagy levélben érkezett kérdések esetén maga a bibliográfus tölti ki az űrlapot. A bibliográfus számára az űrlapok egy részének kitöltése (a válaszadás utja és a kapott eredmény rögzítése minden esetben az ő feladata) bizonyos többletmunkát jelent, de ezt kompenzálja az a haszon, mely az így lehetővé vált elemzés nyomán a munka hatékonyabbá tételében megmutatkozik.

Másik ellenvetés, a nyilvántartási űrlapok kitöltésével kapcsolatban, hogy bizonyos egészen egyszerű kérdésekre több időt, munkát igényel a rögzítés, mint a válaszadás. A legalapvetőbb kérdésekről (ismert mű szerzőjének megadása fejből, egy könyv lelőhelye a szabadpolcon stb.) nem is szükséges űrlapokat kitölteni, hiszen ezeket elemezni sem kell.

Nem szükséges a módszertani jellegű kérdéseket sem a speciális űrlapokon feltüntetni, hiszen az ilyen jellegű tájékoztatás eredményét az esetek többségében nem lehet olyan konkrétan leírni, mint az egyéb típusú kérdéseknél. Természetesen nem nélkülözhető a nyilvántartás azon módszertani kérdések esetében, melyeknél bizonyos bibliográfiai ismeretek átadása meghatározott feladat elvégzésével összekapcsolva történik. Annál is inkább szükséges ezek rögzítése és jellegük elemzése, hogy a gyakran ismétlődő azonos típusú kérdések esetében a megfelelő intézkedést meg lehessen tenni (például bibliográfiai szemináriumokat szervezni, a katalógust bizonyos pontokon tökéletesíteni stb.).

A szakemberek tematikus és faktográfiai kérdéseit feltétlenül űrlapokra kell vezetni, bárki adta is meg a megfelelő tájékoztatást – akár a tájékoztató-bibliográfiai részleg bibliográfusa, akár a speciális olvasóterem vagy részleg munkatársa

Ezek a kitöltött űrlapok kell hogy megadják a havonkénti ill. az éves tájékoztatási statisztika alapját, folyamatosan elemezni kell őket. A könyvtári címtájékoztatás eseteiről felfektetett kartonok az állománygyarapításban fontos segítséget adhatnak.

Tehát a bibliográfiai tájékoztatás pontos nyilvántartásával kapcsolatos munka fő célja a bibliográfiai-tájékoztató apparátus és szolgáltatás minőségének emelése.

A bibliográfiai kérdések nyilvántartása gyakorlatának a bemutatott irányelvek alapján történő átépítése e munkának első szakasza. A figyelmet arra kell összpontosítani, hogy valamennyi olvasói kérdés közül a bibliográfiaiakat különválasszuk. Ezeket kell rögzíteni, leírni megválaszolásuk útját és a kapott eredményeket.

A továbbiakban meg kell javítani a kérdések összefoglaló, teljes nyilvántartását és a tájékoztatás minőségének állandó elemzését. A teljes tájékoztató-bibliográfiai munka összefoglaló nyilvántartását jobb egységes formájú speciális könyvekben vezetni.

Tehát a bibliográfiai kérdések nyilvántartásának és osztályozásának egységes módja sok szempontból fontos. Ehhez mindenekelőtt egységes terminológia szükséges. Ugy kell vezetni a tájékoztató-bibliográfiai munkáról szóló nyilvántartást, hogy az lehetővé tegye az egyes évek mutatóinak és különböző könyvtárak adatainak összevetését. Különösen fontos nyilvántartani a szakember -

olvasók kérdéseit, a megválaszolási módokat és a kapott eredményeket, elemezni az adott válaszok minőségét, a tájékoztató-bibliográfiai apparátus egyes részei használatának hatékonyságát. Mindezek nélkül nem lehet számítani a szakembereknek nyújtandó tájékoztató-bibliográfiai szolgáltatás megjavítására.

Az ETO alapelveiről

J. M. PERRAULT

J. M. Perrault "Towards a theory for UDC. Essays aimed at structural understanding and operational improvement." (London, Bingley, 1969. 241 p. Bibliogr. az egyes fejezetek lábjegyzeteiben.) c. munkája (Tanulmányok az ETO elméletének kialakításáról: szerkezetének megértése és felhasználóságának megjavítása céljából) a szerzőnek az ETO-ról írt 17 tanulmányát tartalmazza, négy nagy fejezetbe csoportosítva, a tiszta elméleti megalapozástól a gyakorlati kérdések felé haladás rendjében. A négy fejezet címe: 1. Általános elméleti alapelvek. 2. Az ETO szerkezete. 3. A jelzetelés kérdései. 4. Az ETO és az újraosztályozás. Ezek közül jelenleg csak az 1. fejezetnek, az elméleti alapvetésnek ismertetésére szorítkozhatunk.

DOKUMENTÁCIÓS RELEVANCIA ÉS STRUKTURÁLIS HIERARCHIA

Minden visszakeresési rendszer alapvető problémája a relevancia mértéke. A relevancia értékítélet kérdése. Lehet valami releváns egy adott dokumentum indexelésekor az indexelő számára, ami a keresőnek nem az, és megfordítva. Az információelméletben ezt a megnefelelést nevezik a jnak, de fokozódhat ez c s e n d é is, mikor a visszahívási arány egyenlő a nullával. A várható kérdés nem látható előre, így a dokumentum-szurrogátum készítője (az indexelő, a szakozó) ehelyett a dokumentumnak – maga konkrétságában – az adottságait rögzíti. A keresésnél kvázi-egybeesések vannak az indexelésekor adott fogalmakkal. A gépi visszakeresés követelménye, hogy a formális megfelelések egyenértékűek legyenek a relevanciával, és hogy az egész eljárás mechanikusan elvégezhető legyen. Hogyan érhető ez el? Minden fogalom, amely megadja a dokumentum tartalmát (és pl. A, B, C, D kifejezésekkel rögzíthető) speciei genusának tekinthető: $A = A_1, A_2, \dots, A_n$. Az adott példában $A =$